

Καλούτσας, Υπό το κράτος του τρόμου. Διηγήματα, Μεταίχμιο, Αθήνα 2018, 252 σελ.

Στη Μαρία Κέντρον Αγαθοπούλου

Α'. Υπό το κράτος του τρόμου

Θα αρχίσω με το τελευταίο κείμενο της συλλογής *Υπό το κράτος του τρόμου* που ως τίτλος του βιβλίου ρίχνει τη βαριά σκιά του σε όλα τα διηγήματα. Δύο είναι τα κύρια πρόσωπα της ιστορίας, συνάδελφοι και οι δύο στην υπηρεσία Πολεοδομίας της πόλης με έφεση στη λογοτεχνία. Ο ένας, ο διευθυντής, φτασμένος λογοτέχνης και ο δεύτερος, νεότερος σε ηλικία, ο Πάνος Χαλκιάς, επωαζόμενος λογοτέχνης, που θα κυκλοφορήσει αργότερα με ψευδώνυμο το πρώτο του μυθιστόρημα. Ο δεύτερος είναι ο πρωταγωνιστής της ιστορίας. Γι' αυτόν, λοιπόν, τον νεοφώτιστο συγγραφέα ο προϊστάμενος της Πολεοδομίας

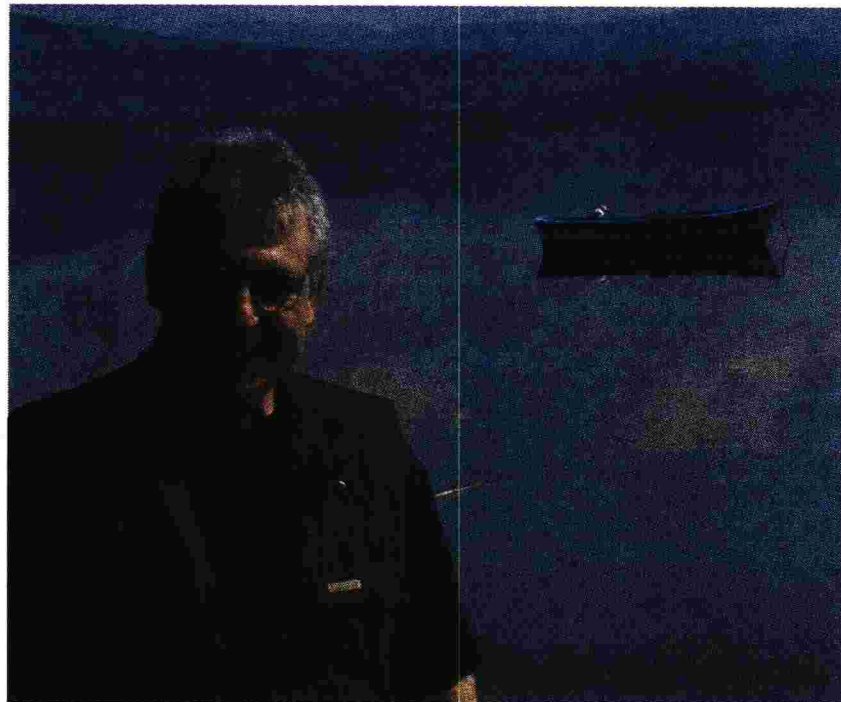
είχε μια επιπρόσθετη πληροφορία για τον τρόπο της ζωής του. Οι θεωρούμενες ως πηγές του, άντρες κυρίως από το άμεσο περιβάλλον του ή φίλοι με τους οποίους εκείνος είχε μοιραστεί ταξίδια [...] τον περιέγραφαν σαν ένα άτομο με διαφορετικές συνήθειες και προτιμήσεις από εκείνες των βασικότερων ηρώων που σκιαγραφούσε στο βιβλίο του. Αυτό βέβαια είναι νόμιμο δικαίωμα του κάθε συγγραφέα και καθόλου επιζήμιο [...] αρκεί να μην τον αναγκάζει να λοξοδρομεί πολύ από τη βαθύτερη, την προσωπική αλήθεια του. Στην πραγματικότητα προϋποθέτει μια ριψοκίνδυνη – άλλοτε αυθαίρετη, καμιά φορά και επιτυχή – συνεργασία της φαντασίας ή επινοητικότητάς του με τα δεδομένα της ζωής του. Μη θέλοντας να φανεί αδιάκριτος, απέφυγε να τους ρωτήσει λεπτομέρειες για τις κρυφές ιδιωτικές ροπές που υπονοούσαν τα λεγόμενά τους (σ. 191-192).

Φοβίες, ενοχές ανομολόγητες,

Η διπλή υπόσταση του συγγραφέα

Από τον Γ.Δ. ΠΑΓΑΝΟ

Η έκτη συλλογή διηγημάτων του Τάσου Καλούτσα περιέχει κείμενα τα οποία, δομικά, «είναι περισσότερο ενέλικτα, σύντομα, λιτά. Υφολογικά οι μικρές λεπτομέρειες είναι ιδιαίτερα μελετημένες. Οι ήχοι των λέξεων και των φθόγων σαν να ακολουθούν τους τρόπους που εργάζεται ο μουσικός με τις νότες, τις εντάσεις, τα σβησίματα, τις σιωπές». Ειδική μνεία γίνεται στο αφήγημα που έδωσε τον τίτλο του βιβλίου, το οποίο αντιμετωπίζεται ως μοντέρνο μυθιστόρημα. [TB]

Μετάχμιο

Στην πραγματικότητα πρόκειται για το ένα και το αυτό πρόσωπο. Για τη διάσπαση της ψυχικής του ενότητας σε δύο προσωπικότητες: στον παλαιότερο λογοτέχνη, τον έμπειρο ψυχοθεραπευτή και στον πάσχοντα πρωταγωνιστή του που βιώνει τις ανησυχίες και τις ενοχές του. Η εξαφάνιση του δημιουργού, του νέου λογοτέχνη δηλαδή, συμπίπτει με την έκδοση του νέου του βιβλίου, τα ευμενή σχόλια της κριτικής και *το θάνατό του*. Έτσι το μυθιστόρημα τελειώνει, αφού ο δημιουργός του δεν έχει πλέον λόγο υπάρξεως. Αντιγράφω τις αντιδράσεις του παλαιότερου συγγραφέα:

Και τότε, τραβώντας απ' το ράφι το βιβλίο του, αναρωτήθηκε ξαφνικά ποιος πραγματικά ήταν ο φίλος του: Ένας ιδιόρρυθμος τύπος, με κλειδωμένα μυστικά, που δεν είχε γνωρίσει από κοντά (ούτε το επιδίωξε ποτέ), κοντολογίς ένας άγνωστος: την τελευταία στιγμή ωστόσο τα είχε καταφέρει ν' αφήσει πίσω του ένα αποτύπωμα που να τον περιγράφει με σαφήνεια. Στη βαριά σκιά μιας ανελέητης κρίσης, με μυριάδες ενόχους, αυτός κατέθεσε, ξοδεύοντας και την τελευταία ικμάδα των δυνάμεών του, το πιο τίμιο απόσταγμα της ύπαρξής του. Κατά περίεργο τρόπο ο θάνατός του ερχόταν να επισφραγίσει την ποιότητα της προσφοράς του. Δεν είχε αμφιβολία ότι θα γράφονταν κι άλλα σημειώματα, επίσης κολακευτικά. Γιατί ο Πάνος ήταν φανερό πως είχε βρει τον τρόπο να μιλήσει σε όλους περιγράφοντας τη δική του φρίκη, παλεύοντας μέσα σ' ένα θωρακισμένο δωμάτιο τον δικό του τρόπο. Ο ίδιος ο τίτλος άλλωστε το μαρτυρούσε: *Υπό το κράτος του τρόμου...* (σ. 248-249)

Πριν περάσω στα διηγήματα της συλλογής, θα σχολιάσω μια συγγέ-

Ο Τάσος Καλούτσας.

ένα καφκικό συναίσθημα που βαρύνει τον μοναχικό Πάνο, είναι το γενικό κλίμα της καχυποψίας, της ενοχοποίησης και του φόβου. Ο προϊστάμενος της υπηρεσίας, ανώνυμος αυτός, διαδραματίζει το ρόλο του ψυχιάτρου και του ψυχαναλυτή επιχειρώντας να απαλλάξει τον ομότεχνό του από τους φόβους και τις ενοχές του:

Ενοχή για ποιο λόγο, βρε Πάνο; Για τη ζωή σου, για τον τρόπο που έζησες ή ζεις; Λες και η προηγούμενη ζωή σου είναι ένα βάρος απ' το οποίο θέλεις να απαλλαγείς. Ενώ αν θα 'πρεπε να αποπνάζεις κάτι από πάνω σου, για μένα, σ' αυτή τη φάση είναι οι ενοχές σου. Σήμερα οι περισσότεροι άνθρωποι, ξέρεις, βρίσκουν τρόπους ν' απαλλαγούν από τέτοια συναισθήματα. Έχουν καταλάβει, νομίζω, καλύτερα από κάθε άλλη φορά πως δεν έχει νόημα, για παράδειγμα, να αρνούνται ν' αποδεχτούν αυτό που είναι. Και ότι η ζωή που τους δόθηκε, η οποιαδήποτε, είναι ένα δώρο... (σ. 222)

Τί είναι λοιπόν το συγκεκριμένο αφήγημα με το φερώνυμο τίτλο του βιβλίου; Νομίζω ότι είναι ένα μοντέρνο μυθιστόρημα, πειραματικό έστω, που αφήνει πίσω του όλο το προηγούμενο έργο του συγγραφέα, ανοίγοντας για πρώτη φορά καινούριους δημιουργικούς δρόμους. Ο χαρακτήρας του αφηγήματος είναι εξομολογητικός. Ως προς την εξέλιξη της η ιστορία είναι στατική. Μοιάζει με ένα διανοουμενίστικο παιχνίδι σχετικά με τα προσωπικά βιώματα και το γενικότερο κλίμα φοβίας που επηρεάζουν το συγγραφικό έργο:

Ξέρεις ο συγγραφέας είναι μια περίεργη οντότητα με διπλή υπόσταση. Είναι αυτός που ζει – δηλαδή ο πρωταγωνιστής της ζωής του – κι από την άλλη αυτός που καλείται να την περιγράψει στα καθέκαστα ή στα συμπραζόμενά της. Συγκοινωνούντα δοχεία δηλαδή. (σ. 226)

Η ομολογία αυτή προβάλλει το δισυνδύστατο του συγγραφέα και του πρωταγωνιστή ή ήρωά του.

νεια του «μυθιστορήματος» με το τελευταίο διήγημα της συλλογής της Μαρίας Κουγιουμτζή, *Όλα μπορούν να συμβούν μ' ένα άγγιγμα*. «Το υπόγειο». Είναι το πιο περίτεχνο και μοντέρνο κείμενο που προσιδιάζει στο διήγημα - δοκίμιο. Ο τίτλος παραπέμπει στο ομώνυμο έργο του Ντοστογιέφσκι αλλά και στο δικό της έργο. Αναφέρεται η συγγραφέας στο δικό της έργο με έμφαση στο φανταστικό. Μια έμμεση εξομολόγηση με παραδείγματα από ήρωες συγγραφέων ξένης λογοτεχνίας. Σχολιάζοντας το διήγημα έγραψα μεταξύ άλλων τα ακόλουθα:

Η Μ.Κ. στο τελευταίο της διήγημα δείχνει έναν προσανατολισμό προς έναν πειραματισμό προς άλλους καινοτόμους δρόμους.¹

Ιδού μια απροσδόκητη σύμπτωση δυο σημαντικών Θεσσαλονικέων συγγραφέων, που προοιωνίζεται νέα πορεία.

Β'. Τα διηγήματα

Αργά, αλλά σταθερά, ο Τάσος

Καλούτσας επανακάμπτει με την έκτη κατά σειρά συλλογή διηγημάτων στο δρόμο που μόνος άνοιξε στη διηγηματογραφία μας από το 1987 διασφαλίζοντας ει μη τι άλλο τη συνέχεια και την ποιότητα του έργου του. Από τότε ως το 2018 έχουν ήδη περάσει 31 χρόνια και ο συγγραφέας μας έχει ωριμάσει. Εγώ που τον γνώρισα σε νεαρή ηλικία τον παρακολουθώ ανελλιπώς ως σήμερα. Ακολουθεί το κείμενο *ένδον σκάπτε*.

Σκάβει διαρκώς μέσα του, για να εξορύξει καινούριους θησαυρούς. Το ερέθισμα γι' αυτή την ανασκαφή είναι εξωτερικό. Ανασύρει το θησαυρό μέσα από την καθημερινότητα, τον καταγράφει και τον σχολιάζει λεπτομερώς. Αντιγράφω το σχολιασμό του τυχαίου.

Άνοιξε το ακριανό ντουλάπι της σερβάντας και φάνηκαν οι αράδες με τις βιντεοκασέτες τακτοποιημένες στα ράφια σε τριπλές σειρές. «Εδώ είναι καταγραμμένο όλο το πρόσφατο παρελθόν...» είπε με στόμφο [...] Αφορμή ωστόσο στάθηκε

η κατάρρευση του Α.Κ., στις 11 Απριλίου του 1991, στην αίθουσα του Ειδικού Δικαστηρίου, ενώ αγόρευε. Είχε καταγράψει τυχαία το γεγονός [...] Αυτό το ξαφνικό, ή και βίαιο μερικές φορές, πέρας απ' τη ζωή και τη δράση στην ανυπαρξία, πρόσθεσε, ήταν που τον τρέλαινε. Ακόμα και η συνήθης έκφραση «Έφυγε!», που άκουγε συχνά να λέγεται για κάποιον, εκείνον τον έβγαζε απ' τα ρούχα του. *Έφυγε!* Μα δηλαδή πού πήγε;... Απ' την άλλη, μόλο που σε τάραιζε η σκηνή, σου έδινε ταυτόχρονα κι ένα μάθημα επιβίωσης, υπενθυμίζοντας τη σκληρή νομοτέλεια που διέπει την καθημερινότητα όλων μας και στην οποία τελικά οφείλεις με τον τρόπο σου, να προσαρμοστείς. («Το χόμπι», σ. 9-10)

Στην παραπάνω σκηνή, έστω και κατακρουρημένη, διαγράφονται πολλά από τη μέθοδο και την πρακτική της αφηγηματογραφίας του: ο ρεαλισμός, οι εμπειρίες του και ο τρόπος της συγγραφικής τους

εκμετάλλευσης. Η σκηνή, όπως και τα γεγονότα ή επεισόδια που αφηγείται βασίζονται σε εμπειρίες, οι οποίες όμως δεν αποδίδονται *αυτοβιογραφικά* αλλά *πλαγιάζονται* μέσω άλλων πλαστών προσώπων. Ο αφηγητής, άλλοτε είναι το κύριο πρόσωπο, ο πρωταγωνιστής («Ο άσος της νύχτας»), άλλοτε ένα άλλο δευτερεύον πρόσωπο της ιστορίας. Πίσω από τις εκάστοτε μάσκες είναι ο ίδιος ο συγγραφέας. Όχι ένας συγγραφέας ψυχρός, ψυχραιμος, αλλά πάσχων και ο ίδιος μαζί με τους ανθρώπους του περιγυρού του που τους ανασταίνει, με τις ψευδαισθήσεις τους, τις αδυναμίες και τα ελαττώματά τους, τα πάθη και τη μοίρα τους που είναι κοινή μοίρα όλων μας.

Στο γνωστό ερώτημα, *τι καινούριο κομίζει* στη διηγηματογραφία του ο Καλούτσας με την έκτη συλλογή του διηγημάτων, η απάντηση είναι: ένα κλίμα τρόμου και ασφυξίας στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα. Κάπου κάπου το κλίμα αυτό αλαφρώνει με μια χροιά λεπτής ειρωνίας («Οι ψυχές πετάνε σαν πουλιά»):

Σέρνοντας <η μητέρα> το σακατεμένο από την αρθρίτιδα πόδι της, κοντοστέκεται, μ' ένα μορφασμό πόνου.

«Και βέβαια οι ψυχές πετάνε σαν πουλιά... Καλά το'ρες! Και χάνονται... Πάνε στον προορισμό τους!» Κάνει μια παύση, δείχνοντας προς τον ουρανό, και με καρφώνει με το βλέμμα της.

«Θα σε λέω *μπάι μπάι* αποκεί ψηλά!» προσθέτει κελαιδιστά. (σ.165)

Το κλίμα της ασφυξίας συνοδεύεται από ένα *tremulum vocis*, ένα τρεμούλιασμα της φωνής που κόβει την ανάσα του αναγνώστη. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της συλλογής είναι η απομάκρυνση από την αναλυτική λεπτολογία στην απόδοση των καταστάσεων και η λιτότητα του λόγου με τη συνακόλουθη βραχυλογία:

Πολύ πρωί ακούστηκε η φωνή της γυναίκας του: «Ο μικρός ψήνεται στον πυρετό! Το ταξίδι αναβάλλεται!»

Έσκυψε και τον κοίταξε καλά, κοιμόταν μισογυρισμένος στο δεξί του πλευρό. Σκεφτόταν πως τον τελευταίο καιρό έβλεπε συχνά έντονα όνειρα, μερικά της τα διηγούνταν όταν ξυπνούσε, με φανερή αγωνία.

Τον σκούνηξε ελαφρά στην αρχή, λίγο πιο δυνατά, και τότε το χέρι του κύλησε άψυχο στο πλάι. («Η δραπετεύση», σ. 72)

Στο διήγημα «Σιδερένιες κολόνες» ο Καλούτσας επανέρχεται σε ένα αγαπημένο του θέμα με πρωταγωνιστές ξένους μετανάστες που υπόκεινται στη σκληρή εκμετάλλευση από αδιάτακτους ντόπιους εργολάβους. Διεκτραγωδεί την κοινή μοίρα δυο ξένων μεταναστών, του Γεωργιανού Κεμάλ που σκοτώθηκε σε ατύχημα και του Αλβανού Βαγγέλη που επιστρέφοντας στην πα-

τρίδα του πέθανε. Και οι δύο «καλά παινιτιά».

Η είδηση των δυο θανάτων –σημειώνει ο αφηγητής– με αναστάτωσε –στριφογυρνούσε για ώρα στο μυαλό μου – και μ' έκανε να ξανασκεφτώ την αστάθμητη μοίρα όλων όσοι ζουν και εργάζονται ξέμπαρκοι σε ξένο τόπο. Ο Κεμάλ, του οποίου τον αριθμό τηλεφώνου, όπως και του Βαγγέλη, έπρεπε να διαγράψω οριστικά από το κινητό μου, ήταν ένας ήσυχος άντρας γύρω στα πενήντα, ας φαινόταν μεγαλύτερος, που δούλευε τα πρωινά για ένα κομμάτι ψωμί στο κοντινό επιπλάδιο και τ' απογεύματα αναλάμβανε αγγαρείες και θελήματα, για πενταροδεκάρες. (σ. 48)

Το διήγημα, όπως και το ανεπανάλγητο «Χυτήριο» της συλλογής *Η ωραιότερη μέρα της* (2010) είναι υπόδειγμα ρεαλιστικού κειμένου με εντυπωσιακή πραγματογνωσία σχετική με την πάλη αντρών στα πανηγύρια, ενώ η ανθρωπιά είναι κυρίαρχο αίσθημα.

Ένα από τα διηγήματα με παιδαγωγικό χαρακτήρα διαδραματίζεται στη σχολική τάξη. Είναι το διήγημα «Η υπόσχεση». Πρωταγωνιστής είναι ένας φαινομενικά απροσάρμοστος μαθητής, ο Ασημάκης, που ενώ κινδύνευε να μείνει από απουσίες στην ίδια τάξη, δημιουργούε συνεχώς επεισόδια. Ο υπεύθυνος καθηγητής της τάξης, ο κύριος Ζήσιμος, έδειχνε ιδιαίτερη ευαισθησία για τον Ασημάκη και τον υποστήριζε θέλοντας να τον βοηθήσει. Ο συγγραφέας μέσω του καθηγητή δικαιώνει τον μαθητή αποκαλύπτοντας ένα οικογενειακό δράμα, που οδήγησε τη μητέρα του παιδιού, την οποία ο Ασημάκης υπεραγαπούσε, στην αυτοκτονία. Η οικογενειακή τραγωδία λύτρωσε τον Ασημάκη:

Όταν την άλλη μέρα επέστρεψε στο σχολείο, έμοιαζε άλλος άνθρωπος [...] Σαν κάτι να τον είχε μεταμορφώσει ξαφνικά. (σ. 97)

Στο σημείο αυτό θέλω να τονίσω ότι ο λογοτέχνης Καλούτσας δεν αποποιείται την ιδιότητα του φιλολόγου και του δασκάλου κρατώντας μόνο του λογοτέχνη. Αντίθετα, μπορεί, θέλει και κατορθώνει τη σύζευξη των δύο ιδιοτήτων. Εξάλλου η καλή λογοτεχνία διαπαιδαγωγεί και καλλιεργεί ευαισθησίες.

Θα σταθώ, τέλος στο διήγημα «Χάσματα μνήμης». Ύστερα από μια παρολίγο σύγκρουση με έναν ηλικιωμένο οδηγό λιμουζίνας, η μητέρα που καθόταν στη θέση του συνοδηγού μάλωνε το γιο της για τον καβγά με τον ξένο οδηγό με συνέπεια να τον εκνευρίσει.

«Κατέβα», της είπε στυφά. «Φτάσαμε. Θα περπατήσεις λίγο με τα πόδια...»

Πριν κατέβει, ακούστηκε το νευρικό της γέλιο.

«Δεν πιστεύω να θύμωσες; Είναι η πικρή αλήθεια. Ακόμα και δικό να είχες, το έχασες με τέτοια καμώματα».

Στην Ινδία, θυμήθηκε που του έλεγε πρόσφατα ένας φίλος, δεν συναντάς οδηγούς να μαλώνουν στον δρόμο· ό,τι κι αν τους συμβεί στο τιμόνι, αναγνωρίζουν τα λάθη τους ή στερνίζουν να συγχωρήσουν τους άλλους με ευγενικές χειρονομίες και υποκλίσεις. Εδώ οι άνθρωποι είναι υπερβολικά εύφλεκτοι· αρκεί ένα τυχαίο γεγονός, ένα ασημαντο τρακάρισμα, για παράδειγμα, για να προκαλέσει την αιφνίδια και βίαιη έκρηξη των παθών. Τα λέω εγώ αυτά, αναρωτήθηκε ξεμακρίνοντας, ενώ το περιπαικτικό γέλιο της μάνας του εξακολουθούσε ν' αντηχεί στ' αυτιά του.

Φαίνεται πως η μνήμη μας, σκέφτηκε (τρέφοντας έτσι τις

ψευδαισθήσεις μας), αρέσκεται μερικές φορές να διατηρεί τα δικά της προσφιλή χάσματα. Ίσως γιατί φανταζόμαστε πάντα τον εαυτό μας διαφορετικό. (σ. 120)

Δεν θα συνεχίσω με τα υπόλοιπα διηγήματα της συλλογής. Θα αρκεστώ μόνο σε δυο τρεις παρατηρήσεις. Κανένα διήγημα δεν είναι δεύτερης κατηγορίας. Όλα είναι υψηλού ποιοτικού επιπέδου. Σχεδόν όλα τα θέματά τους τα βρίσκουμε και στις προηγούμενες συλλογές. Με την εξής όμως διαφορά: τα διηγήματα της τελευταίας συλλογής δομικά είναι περισσότερο ευέλικτα, σύντομα, λιτά. Υφολογικά οι μικρές λεπτομέρειες είναι ιδιαίτερα μελετημένες. Οι ήχοι των λέξεων και των φθόγγων σαν να ακολουθούν τους τρόπους που εργάζεται ο μουσικός με τις νότες, τις εντάσεις, τα σβήσιματα, τις σιωπές.

Ήχοι [...]

Σα μουσική, τη νύχτα, μακρυνή, που σβύνει.

Η μονοτονία των καταστάσεων, η στατικότητα τους, η απουσία εκρήξεων ή απότομων μεταβολών εισάγονται στη σκέψη μας με μια, κατά κάποιο τρόπο, *ενέσιμη μορφή* με συνέπεια να αφυπνίζεται και να ενεργοποιείται σταδιακά, εκτός από τον πρωταγωνιστή της ιστορίας και το θυμικό του αναγνώστη. Μερικά διηγήματα, τα συντομότερα ίσως, μπορούν να παραλληλιστούν με εκλάμπεις ποιητικού λόγου, όπως για παράδειγμα «Οι ψυχές πετάνε σαν πουλιά», «Μόνο βόλτες», «Σκηνές από τη ζούγκλα ενός κήπου». ■

1. Γ.Δ. Παγανός, περ. *Νέα Ευθύνη*, τχ. 38-39 Ιούλιος-Δεκέμβριος 2017, σ. 394-395.